

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ
ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала
студентка Kor11-M18z групи
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія
Літинська Юлія Вікторівна

Керівник:
Куриця А.І., кандидат психологічних
наук

Рецензент:
Михальська С.А., кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
корекційної педагогіки та інклюзивної
освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	7
1.1. Емоційні стани особистості як психологічний феномен.....	7
1.2. Емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку у нормі.....	13
1.3 Емоційний розвиток дітей з порушеннями мовлення.....	21
1.4. Основні напрями корекційної роботи з емоційного виховання дошкільнят з порушеннями мовлення.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	30
2.1. Організація і методи експериментального дослідження.....	30
2.2. Результати дослідження емоційного розвитку дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.....	34
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	45
3.1. Розробка програми формування позитивних емоційних станів дошкільників з порушеннями мовлення.....	45
3.2. Результати формування позитивних емоційних станів дошкільників з порушеннями мовлення.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Емоційні стани представляють собою цілий клас явищ, який охоплює як примітивні потяги, так і складні форми емоційного життя. Сама «психологія станів» та психологія емоційних станів залишається на сьогоднішній день недостатньо висвітленою як в спеціальній науковій, так і в навчальній літературі. Переважно дослідження вітчизняних, а також зарубіжних вчених-психологів присвячені проблемам окремих емоційних станів, психічних станів та емоціям (Л. Берковітц, В.М. Бехтерев, В.К. Вілюнас, Б.І.Додонов, О.І. Захаров, К.Ізард, Є.П. Ільїн, Н.В. Карпенко, Є.В. Лісіна, О.М. Леонт'єв, Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, Є.В. Новикова, М.В. Осоріна, К.К. Платонов, О.М. Прихожан, С.Л. Рубінштейн, Т.Х. Шінгаров, О.Я. Чебикін, П.М. Якобсон та ін.). Проблема дослідження та корекції емоційних станів підлітків та юнацтва перебувала в полі зору таких науковців як Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, С.Б. Кузікова, О.Г. Лідерс, Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, Д.І. Фельдштейн та ін. Без вироблення загальних уявлень ускладнюється якісна і успішна розробка особистих проблем, пов'язаних з психокорекцією емоційних станів та методологічних підходів дослідження особистості.

Розвиток емоційної сфери є важливою складовою життя кожної особистості. За допомогою такого складника воно стає різнобарвним. Емоції виникають та розвиваються саме у процесі спілкування, залежать від емоційної ситуації в сім'ї, дошкільному навчальному закладі, школі. Сам процес комунікації зазвичай емоційно опосередкований. При взаємодії з іншими людьми ми передаємо не лише певну інформацію, а й емоційний підтекст, який може бути важливішим ніж сама інформація. Однією з важливих проблем є не скільки вираження емоцій дитиною, скільки вміння їх розпізнавати та сприймати, переносити себе в різні ситуації та вміння адекватно вирішувати їх, здатність розуміти емоційні стани інших людей оскільки це відзначається на подальшому розвитку дитини, формуванні її

характеру, оволодінні формами поведінки та здатності взаємодіяти з однолітками.

Дослідженню емоційної сфери дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення присвячені праці таких науковців, як К.Е. Гончарук, Р.А. Волкова, Л.А. Зайцева, О.С. Орлова, В.І. Селіверстов, О.В. Українець, Л.М. Шипицина, В.М. Шкловський. Вони на основі досліджень, виділили характеристики емоційної сфери у дітей із порушеннями мовлення, зокрема малу диференційованість і одноманітність емоцій, бідність або відсутність відтінків переживань, слабкість спонукань і боротьби мотивів, емоційні реакції спрямовані в основному на подразники, які безпосередньо впливають.

Разом з тим, на сьогодні проблема формування позитивних емоційних станів у дітей з порушеннями мовлення є недостатньо вивченою, що й обумовило вибір нашої теми «Формування позитивних емоційних станів дошкільників з порушеннями мовлення»

Мета дослідження. Виявити особливості формування позитивних емоційних станів дошкільників із порушеннями мовлення, розробити програму та перевірити її ефективність.

Об'єктом дослідження є емоційна сфера дошкільників з порушеннями мовлення.

Предметом дослідження є система корекційних заходів, спрямованих на формування позитивних емоційних станів дошкільників з порушеннями мовлення.

Гіпотеза дослідження. Ми припускаємо, що емоційна сфера дошкільнят із загальним недорозвиненням мовлення відрізняється незрілістю, органічним інфантилізмом, нескоординованістю емоційних процесів, але спеціально організована корекційна робота сприяє оптимізації досліджуваних процесів.

Виходячи з предмету, мети та гіпотези були поставлені наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи до проблеми дослідження та обґрунтувати необхідність розвитку емоційної сфери молодших дошкільників з порушеннями мовлення;

2. Виявити особливості емоційного розвитку дошкільників з порушеннями мовлення;

3. Провести емпіричне дослідження особливостей емоційного розвитку дітей молодшого дошкільного віку;

5. Експериментально перевірити ефективність створених психолого-педагогічних умов формування емоційної сфери молодших дошкільників порушеннями мовлення.

Методи дослідження. До методів дослідження окресленої проблеми відносяться теоретичний аналіз та узагальнення наукової психолого-педагогічної літератури; експериментальний метод – спостереження, діагностичні методики; констатувальний та формувальний експерименти.

Новизна дослідження визначається недостатньою вивченістю особливостей емоційного розвитку дітей дошкільного віку в теорії та реалізацією її в практиці освіти, особливо в аспекті проблеми формування позитивних станів у дошкільників з порушеннями мовлення.

Теоретична значимість. Проаналізовано психолого-педагогічну та методичну літературу та сучасні освітні програми з даної проблеми; вивчено теоретико-методологічні засади формування позитивних станів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Практична значимість. Апробовано методи діагностики особливостей емоційної сфери дітей дошкільного віку; розроблена і реалізована система формування позитивних емоційних станів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Основні теоретичні положення дослідження відображено у науковій статті «Особливості емоційної сфери у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення» (Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології / за ред.

Н.С. Гаврилової. – Вип.12.- Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2019 – С. 155-159)

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 16 м. Бердичів Житомирської області.

Структура роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичних досліджень було виявлено, що емоційна сфера дітей із порушеннями мовлення має свої специфічні особливості. Для того, щоб підтвердити відмінності емоційної сфери дітей з нормативним розвитком і дітей із порушеннями мовлення нами було проведено емпіричне дослідження, у ході якого було виявлено різницю.

- почуття незахищеності і тривожність властиві дітям обох груп, але в основній масі дітей експериментальної групи зазначається крім цих почуттів ще й почуття неповноцінності, ворожість до себе, труднощі в спілкуванні, стан фрустрації і схильність до депресії. Тоді як у дітей контрольної групи таких негативних емоцій не зазначено;

- у дітей з порушеннями мовлення значно частіше зустрічаються такі негативні емоційні прояви як агресія, імпульсивність, почуття самотності і відсутність прагнення до домашньої захисту. У обстежених нами дітей з нормальним мовленнєвим розвитком навпаки взагалі відсутній прояв таких якостей як імпульсивність, почуття самотності і відсутність прагнення до домашньої захисту. Отже, стан емоційної сфери цих дітей набагато стабільніше, ніж у дітей з порушеннями мовлення.

- в експериментальній групі основна маса дітей продемонструвала наявність страхів вище вікової норми, тоді як діти контрольної групи 100% продемонстрували наявність страхів у межах норми.

- у дітей із порушеннями мовлення рівень тривожності набагато вищий, ніж у їх однолітків з нормальним мовним розвитком.

Головним напрямком розвитку емоційної сфери у дошкільників з порушеннями мовлення — це поява здатності керувати емоціями, тобто довільність поведінки. Емоції поступово стають більш осмисленими, починають підкорятися мисленню, коли дитина засвоює різні способи дії і норми поведінки, співвідносить результати своєї діяльності з цілями і з результатами інших. Ці уявлення лягли в основу системи психолого-

педагогічних методів розвитку емоційного контролю та корекції емоційних процесів дошкільнят.

Формуючий експеримент полягав у розробці та реалізації програми формування позитивних емоційних станів к дошкільників з порушеннями мовлення.

Після закінчення формуючого експерименту нами було проведено контрольний зріз з вивчення емоційного стану дітей з порушеннями мовлення з використання тих самих методик, що і на констатувальному етапі.

В цілому, ми зробили висновок, що мета дослідження досягнута, гіпотеза підтвердилася. Емоційна сфера дошкільнят із порушеннями мовлення відрізняється незрілістю, органічним інфантилізмом, несCOORDинованість емоційних процесів, але спеціально організована робота з формування позитивних емоційних станів сприяє оптимізації досліджуваних процесів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розвиток емоційної сфери дуже важливий для дитини із порушеннями мовлення, оскільки є необхідною складовою соціалізації. Ми вважаємо, що розвиток емоційної сфери можливий лише в умовах безпосередньої комунікації дітей в процесі організованої та структурованої ігрової діяльності. Розвиток емоційної сфери залежить від впливу зовнішніх чинників, ситуації в сім'ї дитини, її взаємодії та емоційності до членів родини, вихователів і однолітків. Використання різноманітних вправ та ігор для розвитку емоційної сфери дозволить розвивати та коригувати й інші порушені психічні процеси, долати прояви агресивності, удосконалювати вміння розпізнавати і показувати емоції казкових героїв, бачити та сприймати емоції своїх однолітків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аргайл М. Психология счастья [Текст] / М. Аргайл // ред. М.В. Кларин. – М. : Прогресс, 1990. – 336 с.
2. Алмазов Б.Н. Психическая средовая дезадаптация несовершеннолетних / Алмазов Б.Н. – Свердловск., 1986.
3. Батаршев А.В. Диагностика способности к общению / А.В. Батаршев. – СПб. : Питер, 2005. – 214 с.
4. Беляускайте Р.Ф. Рисуночные пробы как средство диагностики развития личности ребенка // Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. – М., 1987. – С. 67-80.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – С. 665.
6. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте : монография, цикл статей / Л.И. Божович. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 400 с.
7. Большаков В.Ю. Психотренинг. Социодинамика, игры, упражнения. / В.Ю. Большаков . – СПб. : Соц.-психол. центр, 1996. – 379
8. Вертонян Г.А., Петров Е.С. Эмоции и поведение – Л., 1989. – с.7-19.
9. Виллюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. – М., 1976. – С. 41-46.
10. Вимонас В.К. Психология эмоциональных явлений. – М.,1984.
11. Волкова, Н.В. Психология дошкольного возраста : учебник / Волкова Н.В., Волков Б.С. – Москва : КноРус, 2017. – 270 с.
12. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский – М. : Педагогика-Пресс,1996.
13. Выготский Л.С. Эмоции и их развитие в детском возрасте // Собр. соч., т. 2. – М., 1982.
14. Гаврилова Н. С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення / Н. С. Гаврилова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2014. – Вип. 27. – С.

- 37-44. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_10.
15. Ганзен В.А. Системный подход к анализу, описанию и экспериментальному исследованию психических состояний человека [Текст] / В.А. Ганзен, В.Д. Юрченко // Психология состояний: хрестоматия / сост. Т.Н. Васильева, Г.Ш. Габдреева, А.О. Прохоров / под. ред. А.О. Прохорова. – М. : ПЕР СЭ; СПб. : Речь, 2004. – С. 189-201.
16. Гаспарова Е. Эмоции ребенка раннего возраста в игре // Дошкольное воспитание. – 1981. - № 10. – с. 61-64.
17. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений / Л.Я. Гозман – М., 1987. – с. 257-263.
18. Иванников В.А. Задачи социальной службы помощи детям // Дети с девиантным поведением: психолого-педагогическая реабилитация и коррекция. – М., – 1992 .
19. Деятельность и взаимоотношения дошкольников / Под ред. Т.А. Репиной. – М. : Педагогика, 1987. – 192 с
20. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія : навч. посіб. / Т.В. Дуткевич – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
21. Додонов В.И. В мире эмоций. – Киев, 1987. – с. 41-60.
22. Жутикова Н.В. Учителю о практике психологической помощи / Н.В. Жутикова– М. : просвещение, 1988.
23. Изард К. Эмоции человека. – М., 1980. – С.13-25.
24. Изард, К. Э. Эмоции человека [Текст] / К. Э. Изард; ред. Л. Я. Гозман, М. С. Егорова. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 440 с.
25. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб. : Питер, 1999.
26. Карасьова К.В. Актуалізація ціннісних орієнтирів старших дошкільників у їх реальних та ігрових стосунках. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С.Д. Максименко]. – Київ : «Срібна хвиля», 2012. – Т. IV Психологія розвитку дошкільника. Вип. 8. – С. 123 -131.
27. Ковалев В.В. Семиотека и диагностика психических заболеваний у детей

и подростков / В.В.Ковалев. – М., 1985.

28. Коломинский Я.Л., Жизневский Б.П. Социально-психологические особенности игровой и трудовой деятельности дошкольников // Вопросы психологии. – № 5. – 1986.

29. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : Наук.–метод. посіб. / Наук. ред.. О. Л. Кононко. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

30. Котохова Н.Н., Справочник-словарь по психологии. – М.,1985.

31. Крайг Г, Бокум Д. Психология развития. – СПб., 2004. – 250с.

32. Крылов, Д.Н. Критические периоды в психофизическом развитии детей и подростков / Д.Н. Крылов // Психогигиена детей и подростков / под ред. Г.Н. Сердюковской и Г.Гельница – М. : Медицина, 1985. – С. 17 - 35.

33. Кули Ч.Х. Человеческая природа и социальный порядок. – М., 2000. – 315с.

34. Ланге Г. Душевные движения [Текст] / Г. Ланге // Психология эмоций: хрестоматия / сост. В.К. Вилюнас. – СПб. : Питер, 2007. – С. 112-130.

35. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека [Текст] / Н.Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1964. – 344 с.

36. Лидак Л. Сюжетно-ролевые игры в развитии навыков общения ребенка со сверстниками/ Л. Лидак // Дошкольное воспитание,. – № 7 – 1990.

37. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характер у подростков / А.Е. Личко // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я. Романова. М. : Изд-во МГУ, 1982. С. 288-318.

38. Лоренц, К. Агрессия (так называемое «зло») [Текст] / К. Лоренц; пер. с нем. Г. Ф. Швейника. - СПб. : Амфора, 2001. – 349 с.

39. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / О.Л.Кононко, З.П.Плохій, А.М.Гончаренко, В.О.Луценко [та ін.]. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

40. Макдауголл, У. Различение эмоции и чувства [Текст] / У. Макдауголл // Психология эмоций : хрестоматия / сост. В. К. Вилюнас. – СПб. : Питер,

2007. – С. 142-147.

41. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»/ Під ред.. О. Л. Кононко. – Кобза, 2004. – 188 с.

42. Мкртчян М.А. Проблема фрустрации и защитные механизмы личности [Текст] / М.А. Мкртчян // Психология состояний: хрестоматия / сост. Т.Н. Васильева, Г.Ш. Габдреева, А.О. Прохоров / под. ред. А.О. Прохорова. – М. : ПЕР СЭ; СПб. : Речь, 2004. – С. 416-421.

43. Мухина В.С. Детская психология: учеб. пос. – Москва : Эксмо-Пресс, 2000. – 172 с.

44. Немчин Т.А. Состояния нервно-психического напряжения [Текст] / Т.А. Немчин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1983. – 166 с.

45. Общение детей в детском саду и семье / Под ред. Т.А. Репиной, Р.В. Стеркиной. – М., 1990.

46. Первые итоги (из опыта работы специализированных учреждений по реабилитации социально-дезадаптированных детей и подростков) // Под ред. Г.М. Иващенко. – М., 1997 .

47. Прадин, М. Чувства как регуляторы [Текст] / М. Прадин // Психология эмоций : хрестоматия / сост. В. К. Вилюнас. – СПб. : Питер, 2007. – С. 165-175.

48. Прихожан А.М. Применение методов прямого оценивания в работе школьного психолога // Научно методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психодиагностических методик. – М., 1988. – 56с.

49. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.

50. Прохоров, А. О. Психические состояния и их проявления в учебном процессе [Текст] / А. О. Прохоров. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 167 с.

51. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / Под ред. А.В. Запорожца, Я.З. Неверович. – М., 1986.

52. Рояк А.А. Эмоциональное благополучие ребенка, в группе детского сада

/ А.А. Рояк // Дошкольное воспитание. – 1977. – № 2.

53. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии [Текст]: учебник / С. Л. Рубинштейн. – СПб. и др. : Питер, 2000. – 712 с.

54. Самоукина Н.В. Игры в школе и дома : психотехнические упражнения и коррекционные программы – М. : Новая школа, 1993.

55. Симонов, П. В. Эмоциональный мозг [Текст] / П. В. Симонов. – М. : Наука, 1981 – 215 с.

56. Социальная реабилитация дезадаптированных детей и подростков в специализированном учреждении: пособие для сотрудников специализированных учреждений социальной реабилитации несовершеннолетних (Г.М. Иващенко, Н.С. Контонистова, М.М. Пхоткин и др.) – М., 1996.

57. Тарнавська Н.П. Емоційно-розвивальний простір дошкільника в дошкільному навчальному закладі та родині // Личность в едином образовательном пространстве: Сборник научных статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5 -7 мая 2010 года). Часть 2 Конференции «Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь», «Информационно-коммуникативное пространство как новая среда личности». – Вид-во «ЛППС», 2010. – С 201 – 206.

58. Тестируем детей /Составитель Т.Г.Макеева. – Ростов н/Д : Феникс,2006. – 348с.

59. Ткаченко Т.А. В первый класс – без дефектов речи. – С-Пб., 1999.

60. Ткаченко Т.А. Если дошкольник плохо говорит. – С-Пб., 1997.

61. Урунтаева Г.А. Практикум по детской психологии / Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькина. – М., 1995.

62. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология. – М. 1996.

63. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. – М : Институт Психотерапии, 2001 – 240 с.

64. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение. – М : Гном-Пресс, 1999 – 80с.

65. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специализированного детского сада. М., 1993. 4. I, II.
66. Фрейд, З. Тревога [Текст] / З. Фрейд // Психология эмоций : хрестоматия / сост. В. К. Вилюнас. – СПб. : Питер, 2007. – С. 378-388.
67. Хромов, А. Б. Позитивные эмоциональные состояния младших школьников в ситуациях дифференцированного обучения [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / А. Б. Хромов; Курганский гос. ун-т. – Курган : [б. и.], 2005. – 235 с.
68. Хромов, А. Б. Позитивные эмоциональные состояния младших школьников в ситуациях дифференцированного обучения [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / А. Б. Хромов; Курганский гос. ун-т. – Курган: [б. и.], 2005. – 235 с.
69. Худик, В.А. Диагностика детского развития: методы исследования / В.А. Худик. – Киев : Освіта, 1992. – 220 с.
70. Чернухина, Е. Е. Педагогические условия коррекции неблагоприятных эмоциональных состояний учащихся младших классов [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Е. Е. Чернухина; Моск. гос. открытый пед. ун-т. – Москва: [б. и.], 2002. – 216 с.
71. Чеснокова И.И. Особенности развития самосознания в онтогенезе / Принцип развития в психологии. – М., 1978.
72. Чиркина Г. В. Методы обследования речи детей : пособие по диагностике речевых нарушений. – М. : АРКТИ, 2010. – 239 с.
73. Эльконин Д. Б. Э53. Психология игры. – 2-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.
74. Эмоциональное развитие дошкольника / Под ред. А.Д. Кошелевой. – М., 1985.
75. Юсупова Г.Х. Особенности личностного развития старших дошкольников с общим недоразвитием речи: Монография. – Уфа : БИРО, 2005.

76. Яковенко А. О. Формування мовленнєвої готовності старших дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2018. – 330 с.

77. Bates, E. (1997). Origins of language disorders: A comparative approach. In D. Thal & J. Reilly, (Eds.) Special issue on Origins of Communication Disorders, *Developmental Neuropsychology*, 13(3), 447-476.

78. Cannon M. J., Davis K. F. Washing our hands of the congenital cytomegalovirus disease epidemic. (English) By: BMC Public Health. 2005 Jun 20; Vol. 5, pp. 70.

ДОДАТКИ

**Методика для виявлення змін в емоційно-афективній сфері
«Будинок, дерево, людина». (Запропоновано Дж. Баком)**

Мета: виявлення змін в емоційно-афективній сфері особистості дитини.

Для виконання тесту досліджуваному пропонуються папір, простий олівець, аркуш. Стандартний аркуш, складається навпіл, на першій сторінці в горизонтальному положенні нагорі друкованими літерами написано «Дім», на другій і третій сторінках у вертикальному положенні зверху кожного аркуша - відповідно «Дерево», «Людина», - на четвертій - ім'я та прізвище, дата проведення дослідження. Для малювання зазвичай використовують простий олівець «ММ», щоб найбільш яскраво було видно зміни в силі натиску. На думку Дж.Бука, кожен малюнок - це своєрідний автопортрет, деталі якого мають особистісне значення. За малюнками можна судити про афективної сфері особистості, про її потреби, про втрату психосексуального розвитку, тривожності і ін.

Дерево символізує життєву енергію, прагнення до життя, будинок - безпеку, успіх, а людина - прояв власного «Я».

За характером замальовки окремих деталей, можна судити про ступінь тривожності досліджуваних. Хмари, обмежений простір, штрихування, лінії з сильним натиском, мертве дерево, велика людина, підкреслені лінії, товста лінія фундаменту, інтенсивно затушоватие волосся у людини, перерисовка об'єкта, явна невідповідність якості одного з малюнків, відсутність труби на даху, вікна, двері без ручки, руки людини в оборонній позиції тощо.

Про наявність почуття неповноцінності недовіри до себе, заниженої самооцінки, свідчать такі деталі: слабкі лінії, будинок розташований на краю листа, слабка лінія стовбура дерева, занадто маленька двері, прикривання малюнка рукою, малий розмір малюнка, у людини не намальовані руки і ноги, згниле дерево.

Методика на виявлення дитячих страхів

О.І. Захарова і М. Панфілова

Мета: виявлення та уточнення переважаючих видів страхів у дітей старше 3-х років.

Перш ніж допомогти дітям у подоланні страхів, необхідно **з'ясувати, весь спектр страхів і до яких конкретно страхів вони схильні.**

Зазвичай дана методика підходить в тих випадках, коли дитина ще погано малює чи не любить малювати.

Дорослий малює контурно два будинки (на одному або на двох аркушах): чорний і червоний. І потім пропонує розселити в будиночки страхи зі списку (дорослий називає по черзі страхи). Записувати потрібно ті страхи, які дитина поселила у чорний будиночок.

У дітей старшого віку можна запитати: “Скажи, ти боїшся або не боїшся ...”.

Бесіду слід вести неквапливо й ґрунтовно, перераховуючи страхи і чекаючи відповіді «так» – «ні» або «боюся» – «не боюся». Повторювати питання про те, боїться або не боїться дитина, слід лише час від часу. Тим самим уникаючи наводки страхів, їх мимовільне навіювання. При стереотипному запереченні всіх страхів просять давати розгорнуті відповіді типу «не боюся темряви», а не «ні» або «так». Дорослий, що задає питання, сидить поруч, а не навпроти дитини, не забуваючи її періодично підбадьорювати і хвалити за те, що вона говорить все як є. Краще, щоб дорослий перераховував страхи по пам'яті, тільки іноді заглядаючи в список, а не зачитуючи його.

Після виконання завдання дитині пропонується **закрити чорний будинок на замок** (намалювати його), а ключ – викинути. Даний акт заспокоює актуалізовані страхи.

Аналіз отриманих результатів полягає в тому, що експериментатор підраховує страхи в чорному будинку і порівнює їх з віковими нормами. Загальні відповіді дитини об'єднуються в кілька груп та видів страхів. **Якщо дитина в трьох випадках з чотирьох-п'яти дає стверджувальну відповідь, то цей вид страху діагностується як наявний.**

Інструкція для дитини: «У чорному будиночку живуть страшні страхи, а в червоному – не страшні. Допоможи мені розселити страхи зі списку по будиночках».

Ти боїшся?

1. коли залишаєшся один;
2. нападу;
3. захворіти, заразитися;
4. померти;
5. того, що помруть твої батьки;
6. когось із дітей;
7. когось із людей;
8. мами чи тата;
9. того, що вони тебе покарають;
10. Баби Яги, Кощія Безсмертного, Бармалея, Змія Горинича, чудовиська. (У школярів до цього списку додаються страхи невидимок, скелетів, Чорної руки, Пікової Дами – вся група цих страхів позначена як страхи казкових персонажів);
11. перед тим як заснути;
12. страшних снів (яких саме);
13. темряви;
14. вовка, ведмедя, собак, павуків, змій (страхи тварин);
15. машин, поїздів, літаків (страхи транспорту);
16. бурі, урагану, повені, землетрусів (страхи стихії);
17. коли дуже високо (страх висоти);
18. коли дуже глибоко (страх глибини);

19. в тісній маленькій кімнаті, приміщенні, туалеті, переповненому автобусі, метро (страх замкнутого простору);
20. води;
21. вогню;
22. пожежі;
23. війни;
24. великих вулиць, площ;
25. лікарів (крім зубних);
26. крові (коли йде кров);
27. уколів;
28. болю (коли боляче);
29. несподіваних, різких звуків, коли щось раптово впаде, стукне (боїшся, здригаєшся при цьому);
30. зробити що-небудь не так, неправильно (погано – у дошкільнят);
31. спізнитися в садок (школу);

Всі перераховані тут страхи можна розділити на кілька груп:

1. Медичні страхи – біль, уколи, лікарі, хвороби;
2. Страхи, пов'язані із заподіянням фізичної шкоди – транспорт, несподівані звуки, пожежа, війна, стихії;
3. Страх смерті (своєї);
4. Боязнь тварин;
5. Страхи казкових персонажів;
6. Страх темряви і кошмарних снів;
7. Соціально-опосередковані страхи – людей, дітей, покарань, запізнень, самотності;
8. Просторові страхи – висоти, глибини, замкнутих просторів;

Не варто забувати, що наявність страхів в певному віковому періоді є нормою.

3 – 5 років: смерть (діти усвідомлюють кінцівку життя); страшні сни; напад бандитів; вогонь і пожежа; хвороба і операція; природні стихії; отруйні змії; смерть близьких родичів.

6 – 7 років: зловісні істоти (відьма, привиди, та ін.); втрата батьків або страх загубитися самому; почуття самотності (особливо вночі через чорта, диявола та ін.); шкільний страх (бути неспроможним відповідати образу «хорошої» дитини); фізичне насильство.

7 – 8 років: темні місця (горище, підвал, та ін.); реальні катастрофи; втрата любові оточуючих (з боку батьків, вчительки, ровесників і т.д.); запізнення в школу або відірваність від домашнього та шкільного життя; фізичне покарання і неприйняття в школі.

8 – 9 років: невдачі в школі або грі; власна брехня або негативні вчинки, помічені іншими; фізичне насильство; сварка з батьками, їх втрата.

9 – 11 років: невдачі в школі або спорті; захворювання; окремі тварини (щури, табун коней та ін.); висота, відчуття кружляння (деякі каруселі); зловісні люди (хулігани, наркомани, грабіжники, злодії тощо)

11 – 13 років: Неуспіх; власні дивні вчинки; невдоволення своєю зовнішністю; сильне захворювання або смерть; власна привабливість, сексуальне насильство; ситуація демонстрації власної дурості; критика з боку дорослих; втрата особистих речей.